

Middle Black Sea Journal of Communication Studies

International Peer-Reviewed Journal

<http://dergipark.gov.tr/mbsjcs>

Research/Araştırma

Middle Black Sea Journal of Communication Studies. 2017. 2(2): 52-63

İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

Ali Çakır¹

Ondokuz Mayıs Üniversitesi, İletişim Fakültesi

Özet

II. Abdülhamit dönemi Türkçe basın, sıkı kontrol altında gazetecilik faaliyetlerini yerine getirmeye çalışmıştır. Gazetelerin içerik oluşturmakta zorlandığı bu süreç, okuru da gazeteden uzaklaştırmıştır. Bu dönemde ticari faaliyet gösteren gazeteler kâr edebilmek için devletten tahsisat almış, ayrıca okuyucuyu tekrar kazanma çabasında olmuştur. Edebiyat ve kültür başta olmak üzere siyaset dışı konularda okuyucunun ilgisini çekecek içerik üretme yarışına girmişlerdir. 5 Temmuz 1894 tarihinde yayınlanmaya başlayan *İkdâm*, bu ortam içinde varlığını sürdürmüştür. Ahmet Cevdet başta olmak üzere Ahmet Rasim, Ali Kemal, Hüseyin Daniş gibi kıymetli muharrirlere ev sahipliği yapmıştır. Gerek *İkdâm* nüshalarından gerekse arşiv belgelerinden edinilen bilgiler ışığında muhabir, mürettib gibi teknik personele de sahip olduğu görülmüştür. Çalışanlarla ilgili düzenli bir kayıt tutma alışkanlığı olmamasından dolayı birçok çalışanın ismine ulaşılamamıştır. Bununla birlikte 1894-1908 yılları arasında 160'a yakın yazara ve 150 kadar çalışana sahip olduğu görülmüştür. Kendisine ait matbaasıyla bir bütün olarak çalışmalarına devam etmiştir. Bu çalışmada, *İkdâm*'in çalışanlarının isimlerinin ve meslek dallarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: II. Abdülhamit Dönemi, Türkçe Basın, İkdâm Gazetesi, Muharrir, Çalışan.

An Assessment about İkdâm Newspapers Writers and Other Employees

Abstract

In the period of Abdülhamit II Turkish press tried to fulfill journalistic activities under tight control. This process, which journalists have difficulty in creating content, has removed the reader from the journal. Newspapers with commercial appeal have received help from the state to make a profit and it has also been in the effort of reclaiming the reader. Especially in literature and culture they have competition to produce content that will appeal to readers in non-politics. First published in 5 July 1894, İkdâm newspaper, continued its existence in this environment. They have hosted valuable writers such as notably Ahmet Cevdet, Ahmet Rasim, Ali Kemal, Hüseyin Daniş. They are found out have got technical staff such as journo, typesetter in the information obtained from the archive documents and İkdâm copy. Many employees could not be reached because there was no praxis of keeping a regular record of workers. However, it was found that there were 160 writers and about 150 employees between 1894 and 1908. It continued to work as a whole with his own printing house. It is aimed to reveal the names and their profession of the employees of the İkdâm.

Key Words: The period of Abdülhamit II, Turkish press, The Newspapers of İkdâm, Writers, Employees.

© 2017 OMU

* Bu çalışma, Prof. Dr. Nedim İpek tarafından yönetilen "Başlangıcından II. Meşrutiyet'e İkdâm Gazetesi (1894-1908)" isimli doktora tezinden türetilmiştir.

¹ Dr., +90 0362 312 19 19/7906, E-mail Adresi: alicakir@omu.edu.tr

1. Giriş

II. Abdülhamit tahta çıktığında, İstanbul'da Türkçe yayınlanan gazete sayısı 13'tür (Osmanlı Devlet Salnamesi, 1876). 1908 yılına gelindiği zaman ise *Tercümân-ı Hakikat*, *Sabah*, *İkdâm* ve *Sa'âdet* gazeteleri kalmıştır (Osmanlı Devlet Salnamesi, 1908). Türkçe yayın yapan gazetelerdeki bu nicel düşüşü sadece piyasa şartlarıyla açıklamak zordur. Anılan dönemde gazetelerin ortalama 12-15 bin tiraja sahip olduğu düşünülmektedir (Koloğlu, 2010: 111). Bu sebeptendir ki II. Abdülhamit dönemi Türk basını çok yönlü tahkik edilmek mecburiyetindedir. Basın tarihi araştırmacıları anılan dönemin basın hareketlerine farklı yönlerden yaklaşmışlardır. İskit kaleme aldığı bir eserinde bu döneme "İstibdat devrinde neşriyat ve kültür hareketleri" ismini vermiş ve nizamnameler özelinde yayıncılık faaliyetlerini kaleme almıştır (İskit, 2000: 68-90). Şapolyo ise dikkatini Avrupa'daki Türkçe basına kaydırmıştır (Şapolyo, 1969: 157-168). Ülken daha spesifik bir değerlendirme yaparak, "İstibdat" devrinde siyasi fikir gazeteciliğinin akim kaldığını, haberciliğin de sansür yüzünden bir ucubeye döndüğünü iddia etmiştir (Ülken, 2013: 95). Uşaklıgil anılarında, devletin genel manzarası siyah bulutlarla kaplıyken edebiyat ve matbuat denen mini mini bardakçığın küçücük fırtınasının bir önemi olmadığını, onlarca mühim mesele dururken fikir ve kalem erbabına güldürücü ve eğlendirici bir alanın bırakıldığını üzülererek ifade etmiştir (Uşaklıgil, 2014: 639). Uzun yıllar II. Abdülhamit'in yanında bulunan Tahsin Paşa ise II. Abdülhamit'in gazetecilerle olan ilişkisine değinerek, dönemin ileri gelen gazetecileriyle görüştüğünü ve Avrupa gazetelerini Sarafim Efendi ve Kitapçı Elnino vasıtasıyla getirttiğini iddia etmiştir (Tahsin Paşa, 1990: 161). Lewis de "çağının hadım edilmiş ve etkisiz gazeteleri" olarak nitelediği gazetelerin dahi, sadece sayılarını arttırmak ve böylece daha fazla Türkü haber okumak gibi Avrupalı adetlerine alıştırmakla bile olsa Türkiye'nin modernleşmesine katkı sunduğunu belirtir (Lewis, 1984: 186).

Kânûn-i Esâsî'nin askıya alınmasıyla yeni bir siyasi sürece giren Osmanlı Devleti'nde, 93 Harbinin yarattığı yıkım da eklenince sarayın otoriteyi elinde toplamaya gayret ettiği ve bunda başarı sağladığı görülmektedir. Yeni dönemden Türkçe gazeteler de nasibini almış, gittikçe artan şiddetle gazetelerin kontrolü sıklaşmış, ön sansür getirilerek gazeteler daha yayınlanmadan provaya gönderilmeye başlanmıştır. Bu ortamda fikir gazeteciliğinin Osmanlı Devleti sınırları içinde sürdürülmesi imkânsız hale gelmiştir. Ülken bu sansür neticesinde Türkçe gazetelerin halk için ansiklopedik bilgiler içeren ürünlere döndüğünü iddia etmektedir (Ülken, 2013: 143). Stanford, özellikle bu dönemde yazarların kültür liderleri olarak ulemanın yerine yerleştiğini söylemektedir (Shaw, 2014: 304).

Tercümân-ı Hakikat'le başlayan bu süreci dönemin diğer gazetelerinde de müşahede etmek mümkündür. *Sabah*, *Sa'âdet* ve *İkdâm* da benzer içeriklerle okuyucuyla buluşmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte Türkçe gazetelerin arasında rekabetin şiddetlendiği dönem yine bu zaman dilimine tesadüf etmektedir. Roman tefrikaları, hikâyeler, ilaveler vb. okuyucunun ilgisini kendi gazetesine çekmeye çalışan bir gazeteciliğin de oluştuğu söylenebilir. Özellikle Osmanlı-Yunan Savaşı sırasında gazeteler arası rekabetin arttığı gözlenmiştir. *Tercümân-ı Ahvâl* ile başlayan fikir gazeteciliği yukarıdaki açıklamalar ve değişen koşullarla birlikte piyasa gazeteciliğine dönüşmüştür. İktisadi teşebbüs olarak hayatını sürdüren gazetelerin, istedikleri konu hakkında yazı yazamamaları, içeriklerine yapılan müdahaleler (İrtem, 1999: 147), yerli yersiz tatil edilmeleri ve bunun ne kadar süreceğinin muğlak olması (İrtem, 1999: 209) vb. baskı araçları Türkçe gazetelerin hayatta kalabilmek için yönünü değiştirmesine sebep olmuştur.

Gazeteler üzerindeki baskı, aynı zamanda siyasi atmosferin Osmanlı Devleti'nde nasıl olduğunu da göstermesi bakımından önemlidir. Ragıp Paşa'nın "gazetelere yazı yazarların akıllarına ve cesaretlerine şaşarım. (Tokgöz, 2012, 143)" ve Maarif nazırlarından Zühtü Paşa'nın Hüseyin Cahit'e söylediği, "Gazetecilik de ediyormuşsun. Evlat, bizim ülkemizde gazeteciliğin dünyası yoktur. Kaleminden bir mürekkep damlar, sonra kendini kurtarma olanağı bulamazsın. (Yalçın, 2010: 107)" sözlerinin karşılığının olduğu, gazeteci sürgünlerinden ve gazetelerin tatil edilmesinden anlaşılmaktadır. Kânûn-i Esâsî'nin askıya alınmasıyla saray, yönetimi bilfiil idare etmeye başlamıştır. Hatta gazete açılmasının izninin bizzat II. Abdülhamit tarafından verildiği bilinmektedir. Bu şartlar altında, ilk tohumu İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, İshak Sukuti ve Mehmet Reşit'le beraber "Mekteb-i Tıbbiye-i Askeriye'de bir teneffüs saatinde (Temo, 2013: 27-28)" atılan cemiyetle birlikte birkaç yıl sonra "Jön Türk hareketi" Avrupa'da Türkçe basının yeni ürünlerini ortaya koyacaklardır (Ramsour, 2011: 33-72). Bu dönemde Türkçe basının Avrupa'daki kalemlerinden Mizancı Murat ön plana çıkmaktadır. Mardin, adı geçen yazarın en önemli özelliğinin, Yeni Osmanlıları Jön Türklere bağlayan bir düşünsel halka olmasında yattığını ifade etmiştir (Mardin, 2015: 83).

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

Mizancı Murat'ın İstanbul'a dönmesiyle Avrupa'da yayınlanan Türkçe gazetelerin sıkıntıya düştüğü açık olmakla birlikte, bu durum adı geçen gazetelerin İstanbul'da rağbet görmesini engellememiştir. Yukarıda ifade ettiğimiz üzere İstanbul gazetelerinden herhangi bir siyasi haber alamayan okuyucular, gözünü Avrupa'dan getirilecek gazetelere dikmiştir. Yalçın'ın anılarında aktardığı üzere, ayrıcalıklara sahip olan yabancı postalar, adı geçen gazetelerin yurda sokulmasının en bilinen yoludur (Yalçın, 2010: 65). Avrupalı devletlere tanınan bu ayrıcalıklar "karşı gazeteleri" namıyla anılan, çoğunluğu Galata ve Beyoğlu'nda basılan yabancı dildeki gazetelerin, Türkçe gazetelere nazaran daha özgür hareket edebilmelerine de imkân sağlamaktadır. Bu durum, Türkçe gazeteleri rahatsız etmekte fakat dönemin şartlarından dolayı açıkça itiraz edememektedirler. Hülasa II. Abdülhamit dönemi Türkçe gazetelerin içeriğini ve haber anlayışını, çevresel etmenler sıkı şekilde kontrol altında tutmuştur.

İstanbul'da yayın yapan Türkçe gazetelere, 1894 yılında *İkdâm* da dâhil olmuştur. II. Abdülhamit'in iktidarının güçlü şekilde hissedildiği bir ortamda, 5 Temmuz 1894 günü *İkdâm* yayın hayatına başlamıştır. Ahmet Rasim o günü, idarehanenin fiziki şartlarını ve *İkdâm*'in içerik özelliklerini tasvir etmiştir. Kendisinin de ilk gün yazı işleri kadrosunda olduğunu belirtmiş ve çıkışının "olay" olduğunu söylemiştir. Sarayla bir bağı olmayan hatta olması yaratılış olarak mümkün görünmeyen Ahmet Cevdet Bey'e, II. Abdülhamit tarafından gazete çıkarması için verilen izne şaşırıldığını belirtmiştir. *İkdâm*'in Bâb-ı Âlî Caddesi'nde Reşit Hanı'nda, sol tarafta bulunan dairenin alt katı ile birinci katının yalnız sağında bulunan büyük 2 oda ile bu 2 kısım arasındaki bir odada çıkarıldığını ifade etmiştir. Matbaanın üst katında Ahmet Cevdet'in, musahhlerin ve yazı işlerinin odalarının bulunduğunu, alt katın sağ tarafının mürettiphane, sol tarafının makine dairesi olduğunu sözlerine eklemiştir. Ahmet Rasim gazetenin içeriğiyle ilgili ise haberlerden sonra en çok "şezerat" bölümüne dikkat ettiklerini söylemiştir. İlk günü ise "*İkdâm* ilk gün yeni icat edilmiş denecek şekilde çıktı. Hepimiz hevesliydik. O günü kariler nezdinde nasıl karşılandığımızı anlamaya çalışarak geçirdik. (Çapanoğlu, 1962: 51-52)" şeklinde özetlemiştir.

İkdâm'in yayına hazırlandığı ve basıldığı yer olan *İkdâm* Matbaası aynı zamanda gazetenin mutfağı olduğu için gazetenin tamamlayıcısı niteliğindedir. "İdarehanemizle münasebette bulunacak zevatın doğrudan doğruya *İkdâm* Matbaası'na müracaat buyurmaları rica olunur. (*İkdâm*, 1 Teşrin-i Evvel 1895, N. 426)" şeklinde yaptığı duyuruda görüldüğü üzere gazete ile matbaa bir bütündür. Ayrıca *İkdâm*'in kaleme aldığı, "*İkdâm*'ı yayınlamaya başlayalı yaklaşık 11 ay oldu. Allah'a şükrolsun ki bu zaman zarfında hem yazarların hem de idârenin gayreti *İkdâm*'ı daha özel kıldı. Binaenaleyh bir cihetten sırf gazeteciliğe ait vezâifi ifâ ve gayret etmekle beraber diğer cihetten matbaacılığa ait umûr ve husûsu da deruhte etmek üzere lazım gelen tedabire müracaat edilmiş olduğundan, bugünkü günde *İkdâm* Matbaası en cesim müellifât ve kitabı cüzî bir zamanda tab' ve neşretmeye muktedir olacak hale gelmiştir." şeklinde özetlenebilecek metin, belirtilen ilişkiyi gösteren diğer bir kanıttır.

2. *İkdâm* Gazetesi Muharrirleri

İkdâm'in yazılarına imza atmamakla birlikte en önemli yazarı başmuharriri de olan Ahmet Cevdet'tir. *İkdâm*'in dünya görüşünün ifade edildiği çalışmalardan da anlaşılacağı üzere, Ahmet Cevdet'le *İkdâm* bütünleşmiştir. Türk basın tarihinde önemli bir yeri olan Ahmet Cevdet hakkında ise fazla bilgi bulunmamaktadır. En kapsamlı bilgiler, M. Şakir Ülkütaşır'ın birbirinin aynısı iki makalesinde bulunmaktadır. Bu makalelerde Ülkütaşır, Ahmet Cevdet'in ailesiyle ilgili bilgiler vermiş, aldığı eğitimleri belirtmiş ve gazetecilik kariyerinin *İkdâm*'a kadar olan bölümünü aktarmıştır. 1908 yılına kadar olan faaliyetleriyle ilgili bilgiler bununla sınırlıdır (Ülkütaşır, 1961: 35-37. & 1972: 249252). Diğer çalışmaların da birbirini tekrarlayan bilgiler içerdiği görülmektedir (1968: 253 & 1983: 4301-4302 & Yüce, 2003: 55-56). 1894-1908 yılları arasında yayınlanan *İkdâm* nüshalarında, Rus çarının taç giyme merasimine davet edilmesi (*İkdâm*, 12 Mayıs 1896, N. 650 & 23 Haziran 1896, N.692) ve üçüncü rütbeden mecidi nişanı alması (*İkdâm*, 29 Nisan 1897, N. 997) dışında fazla bilgi bulunmamaktadır. Yine Ahmet Cevdet hakkında yapılan çalışmalarda babasının ismi Hacı Ahmet Efendi olarak geçmektedir. *İkdâm*'da yer alan ve Ahmet Cevdet'in kaleminden çıkan bir duyuruda ise babasının ismi Hacı Emin Efendi olarak geçmektedir (*İkdâm*, 12 Mayıs 1896, N. 650). Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan bir belgeye göre ise annesinin ismi Behiye'dir (BOA-BEO, 1317: 2320/95).

"Muharrir"lerle ilgili, diğer çalışanlara nazaran daha fazla bilgi bulunmaktadır. Bu bilgilere geçmeden önce, gazetede her yazısı yayınlananın "muharrir" olarak değerlendirilmediğini belirtmek gerekmektedir. *İkdâm*'da çalıştığına dair kanıt bulunmayan, belli bir tefrikası yayınlanmayan kısaca maddi karşılık almaksızın ve/veya tahrir heyetinde görev yapmaksızın

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

yazı gönderen kişiler bu tasnifin dışında tutulmuştur. Örneğin E. Rasime isimli Dârülmüâllimât öğrencisinin 6 adet yazısı yayınlanmıştır. Bu yazıların *İkdâm*'da yayınlanmasında belli bir düzen bulunmamakta olup, bazı konularda fikir beyan etmek ve daha önceden yayınlanmış yazılara yorum yapmaktan ibaret olduğu görülmektedir. Buradan da anlaşılacağı üzere Rasime Hanım gibi yazarların *İkdâm*'ın "muharriri" olarak tanımlanması bazı problemleri ortaya çıkarmaktadır. İlk olarak, yazı heyetinde olmadıkları malum olan bu yazarların *İkdâm* ile maddi ilişki kurup kurmadıklarını belirlemek zordur. Bir diğer problem alanı ise bir yazarın aynı zamanda birden çok gazetede yazılarının yayınlanıyor olmasıdır. Mesleki olarak profesyonelleşmenin uzağında olan bu durum XIX. yüzyıl Türkçe basında normal bir işleyiş olmakla birlikte Briggs ve Burke'nin de ifade ettiği üzere diğer ülkelerde de bir yazarı tek bir gazetenin "muharriri" olarak isimlendirmeyi de güçleştirmektedir (Briggs Burke, 2011: 223). Nitekim gazetelere dışarıdan yazı göndermek mutad bir davranış olup makaleleri yayınlanan yazarların gazete idarehanesine uğramamaları da sık karşılaşılan bir durumdur. *İkdâm*'ın kendi satırlarından Saffet Nezihî'ye yaptığı çağrıda görüldüğü üzere, adı geçen yazara gönderilen bir makaleyi idarehaneye uğrayarak alması istenmiştir (*İkdâm*, 31 Kanun-i Sani 1900, N. 2005). Belli bir konu hakkında uzun süre yazıları yayınlananlar, *İkdâm*'ın bizzat muharriri olduğu beyan edilenler, *İkdâm* muharriri sıfatıyla nişan ve rütbe alanlar ve devlet nezdinde bu sıfatla anılanlar, *İkdâm*'ın "muharriri" olarak değerlendirilmiştir.

İkdâm'da 1894-1908 yılları arasında, hikâyeler hariç olmak üzere, yaklaşık 110 farklı imzayla makale yayınlanmıştır. Hikâyeleri yayınlanan yazarlar da dâhil edilirse *İkdâm*'da yazısı çıkan kişi sayısı 160'ı bulmaktadır. *İkdâm* satırlarına yansıyan rütbe ve nişan haberlerinde, kendi yazarlarının ismine iki haberde rastlanmaktadır. Bunların ilkinde Hikmet, Fuat, Celal, İsmail Zühtü ve Mehmet Münir Beylerin isimleri zikredilmiştir (*İkdâm*, 26 Teşrin-i Evvel 1897, N. 1177). İkincisinde ise Şinasi, Reşat, (İsmail) Hakkı, Cemalettin Beylerin isimleri ilk defa, Münir ve Fuat Beylerin isimleri ise ikinci defa geçmektedir (*İkdâm*, 21 Haziran 1899, N. 1781). Osmanlı Devleti'nin kayıtlarında isimleri geçen yazarlar ise başta Ahmet Cevdet olmak üzere Ali Kemal, Ahmet Naim, Ahmet Rasim, Ali Didar ve Cemal Bey'lerdir.²

Bu isimlerin dışında *İkdâm*'ın bizzat "muharriri" sıfatıyla nitelendirdiği 4 kişi bulunmakta olup İsmail Hakkı dışında hiçbirinin gerçek ismi kullanılmamıştır. Bunlardan *İkdâm*'a nicel olarak en çok katkı sağlayan "Bir Muharriri" imzasını kullanan yazardır. Diğer yazarlar ise "A. R. (ع. ر.)" ve "P. A. (پ. ا.)" kısaltmalarıyla makalelerine imza atmıştır. Bir Muharriri imzasını kullanan yazar, *İkdâm*'ın 2521. sayısında ilk yazısını yayınlamıştır. Dil tartışmalarından basındaki üsluba değin farklı konulara değinen yazarın yaklaşık 30 makalesi bulunmaktadır. Adı geçen imzayla son yayınlanan makalenin 2647. sayıda olduğundan hareketle, 1901 yılı Temmuz ile Kasım ayları arasında *İkdâm*'da çalıştığı söylenebilir. A. R. imzasını kullanan yazarın ilk makalesi 2383. sayıda yayınlanmış olup ticaretle ilgilidir. Bunun dışında kaleme aldığı diğer 5 makalesinde Fransa nüfusundan, Fransa'daki boşanmalardan, Fransızcadan ve bebek emzirmeden bahsettiği görülmektedir. Belli bir konu hakkında makaleler kaleme almaması ve yazılarının başka dillerden alınmış metinlerden oluşması, anılan dönemde Türk basınında örneklerine rastlanan mütercim-yazarlardan biri olduğu kanısını uyandırmaktadır. Adı geçen gruba mensup son yazar ise P. A. imzasını kullanmış olup "muharririn-i tibbiyemizden" sıfatıyla anılmıştır. Adından da anlaşılacağı üzere yazarın makaleleri "sağlık" konusunda olup yalnız 2 tanedir. P. A. da diğer iki yazar gibi 1901 yılında *İkdâm*'da yazı yayınlamış olup bu yazılar 2432. ve 2433. sayılarda bulunmaktadır. Arşiv belgelerinde veya anılarda isimleri *İkdâm* muharriri olarak geçmeyen fakat *İkdâm*'a içerik olarak büyük katkılar sağlayan "Hüseyin Daniş, Nabi, Necip Asım, Nuri Şeyda, Saffet Nezihî, Salih Zeki, Samipaşazade Sezai, Rauf Yekta ve Veled Bahai" *İkdâm* muharriri olarak adlandırılabilir.

"Gazetecilik bir fendir. Sade bir fen değil, bir heyet-i mecmû'â-yı fünûndur. (*İkdâm*, 1 Ağustos 1899, N. 1822)" *İkdâm*'da gazeteciliğin ne olduğuyla ilgili bu kısa tanım yapılmıştır. Bununla birlikte "diğer çalışanlar" kısmında değinilen Macit (Çetin) örneğinde görüldüğü üzere, bir kişinin gazetede farklı işlerle meşgul olduğu bir vakadır. Meslekte profesyonelleşmenin henüz olmadığı bu dönemde bir kişinin haber toplaması, musahhah olarak görev yapması, telgraf merkezinde çalışması gibi işleri yapması olağandır. Bununla birlikte XIX. yüzyılın ortalarından itibaren gazetecilik mesleğine yönelik eğitim veren kurumların ortaya çıkmaya başladığı da görülmektedir. Nitekim Roma'da yapılan bir toplantıda

² İsmi en çok zikredilen Ahmet Cevdet olup, *İkdâm*'ın tatil edilmesinden nişan taltifine, yeni gazete izni talebinden tahsisat isteğine değin farklı konularda isminin geçtiği müşahede edilmiştir. Rusya tarafından Ahmet Cevdet'e verilen resmi taç giyme töreni madalyasının kabulüyle ilgili örnek belge (BOA-BEO, 1314: 881/66004). Ali Kemal'in ismi, kaleme aldığı makalelerin yayınlanmasının yasaklanması kararında görülmüştür (BOA-BEO, 1317: 1383/103682). Ahmet Naim'in ismine, *İkdâm*'ın 1955. sayısında yer alan "Diyânet-i İslâmiye ve Medeniyet-i Hazîrâ ve Âtiye" başlıklı makalesi sebebiyle geçirdiği tahkikat ve neticesinde suçsuz bulunduğu dair kayıta ismine rastlanmıştır (BOA-Y. PRK. BŞK., 1317: 60/105). Ahmet Rasim'in ismi de birden çok belgede geçmektedir. Bunlardan biri, ikinci rütbeden mecdî nişanı aldığını gösterir belgedir (BOA-Y. PRK. SRN. 1325: 5/75). Ali Didar Bey'in ismi maaş talebinde bulunduğu arzualde zikredilmiştir (BOA-BEO, 1321: 2137/160209). Cemal Bey de Ali Didar Bey gibi maaş isteğiyle kayıtlara geçmiştir (BOA-BEO, 1318: 1496/112200).

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

gazetecilik okulu açılması kararı alınmıştır. Okuyucularının bu habere inanmayabileceğini ifade eden *İkdâm*, Lizbon'da dahi bir okul açılması için toplantı tertip edildiğini duyurmuştur. Okul programının iskeletini, gazete idaresi ve gazetecilik mesleği oluşturacak olup siyaset, askerlik ve diyanet dersleri de anılan programda olacaktır. İlanlıkla ilgili derslerin ilave edilmesinin düşünüldüğü ve uygulamalı olarak haber toplama ve yazma eğitimi de olacağı belirtilmiştir (*İkdâm*, 24 Teşrin-i Sani 1898, N. 1572).

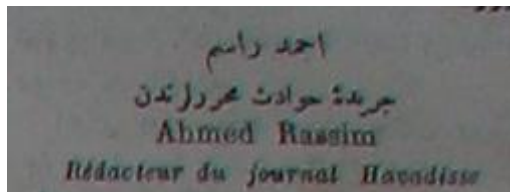
Bir muharririn "Cerâ'id-i Osmâniye ve Üslûb-ı İfâde" başlığıyla kaleme aldığı yazı dizisinde, gazetecilerin eğitimi olmamasından kaynaklanan problemler dile getirilmiştir. Adı geçen yazı dizisinde ilk olarak yabancı gazetelerin birinden tercüme yapan bir yazarı konu edinmiştir. Bacon hakkında kaleme alınan yazıyı tercüme etmeye çalışan bu yazarın ne Bacon'dan, ne felsefeden ne de çağdaşlarından haberi olmadığını belirterek tek amacının ilgi çekici bir cümle bularak tercümesini süslemektedir, demiştir. Bir başka örnek olarak *Times Gazetes'*nden alınan bir metni "kıt" İngilizcesiyle çevirmeye çalışan bir yazarı vermiştir. "Bu milletin türlü cinslerine bizim matbaalarda rastlanır." cümlesinde görüldüğü üzere Türk gazetelerinde çalışanlarla ilgili olumsuz eleştirileri sadece işlerini yapmalarıyla sınırlı değildir. Telaş ve yanardönerlikle suçladığı meslektaşlarında her türlü halin görülebileceğini dahi söylemiştir. Gazetede yeni işe başlayan birini örnek göstererek, getir götür işi için matbaaya alınan gencin dahi kendisini çevresine gazeteci olarak tanıtmakta bir beis görmediğini belirterek mesleğinin durumu hakkında tespit yapmaktadır (*İkdâm*, 11 Temmuz 1901, N. 2531).

Gazetecilikle ilgili kaleme alınan başka bir musâhabede ise mesleğin zorlukları yaşanan bir olay üzerinden anlatılmıştır. Gazetecilikte tatil olmayacağını, dünya var oldukça bulunması gereken bir haberin hep var olacağını belirten bu yazar, birçok kimse iftarını yapıp eğlenceye giderken kendisinin Dreyfuslarla, Zolalarla yatıp kalkacağını yani işinin başında olacağını vurgulamıştır. Yaşadığı sıkıntının sadece bu olmadığını, kaleme aldığı makaleyi gazete yöneticisinin beğenmemesi durumunda olabilecekleri da sözlerine eklemiştir. Kendisi yazı işiyle uğraşırken gazetenin diğer çalışanlarının da Avrupa gazetelerin tamamını okumak, telgraf ve mektupları incelemekle meşgul olduklarını, kısacası bütün gazete çalışanlarının aynı zorlukları çektiğini ifade etmiştir (*İkdâm*, 11 Şubat 1898, N. 1285).

İkdâm'da yer alan "18 Seneden Beri" başlıklı yazı dizisinde Ahmet Rasim, gazete yazarlığına nasıl başladığını anlatmaktadır (Çapanoğlu, 1961: 37-40. Ahmet Rasim'in kendi gözünden tasvir ettiği gazete idarehanesi, gazetecilik mesleğinin fiziki ortamını ve bazı gazetecilerin tutumlarını anlatması bakımından önemlidir. Fen konularıyla ilgili ilk çevirilerinin *Cerîde-i Havâdis*'te yayınlanmasından hareketle anlattığı gazetenin *Cerîde-i Havâdis* olduğu iddia edilebilir. Adı geçen yazı dizisinin önemli bölümleri şu şekildedir:

Cebimde Fransız meşhûrlarından birinin mavi kaplı, kaba kâğıtlı, sık dizili bir nüshası, 30 paraya satılan Külliyyât-ı Bedî'î'nin fen kısmına ait kozmografya ile bir de Tabî'iyye kitabı olduğu halde Cerîde-i Havâdis Matbaası'ndan içeri girdim. Bu hatve matbuât âleminde ilk attığım hatvelerden biridir. Evvelce Tercümân-ı Hakikat ceride-i muhteremesinde birkaç fennî makalem, şark edebi bir iki fıkra-yı mütercimemi yayınlanmıştı. Fakat ben bununla kanaat edebilir miydim? Muharrir olmak isterim. Bir matbaanın içinde, kâğıt parçaları, hasır kırıntıları, kirli, dışarıyı göstermeyen kırık camları, kırık pencereci, razzesi çıkık kapılı, yağmurlu havalarda tıp tıp damlayan tavanlı, kırık dökük sandalyeli bir odada oturup yazı yazmak isterim. Gittiğim bir yerde filan gazete muharriri diye övünmek isterim.

Ah şimdiki muharrirler bahtiyârdırlar! O zaman kartvizit nerde? İsmi bile meşhul. O zaman bizde icat edilmiş olaydı daha kabul edilmeden evvel bir matbaaya koşar, derhal Türkçe Fransızca olmak üzere kartvizit yaptırırdım. Bu kartı şimdiki muharrirler gibi tiyatrolardan hokkabazlara, lokantalardan meyhanelere, yerine göre polislere ve belediye memurlarına vererek nâmımı gazete nüshalarından ziyade satardım.

Şekil 5: Ahmet Rasim'in örnek olarak gösterdiği kartvizit

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

Neyse cebimde kitaplarımla Cerîde-i Havâdis Matbaası'na girdim. İçerideki hamal yanıma yaklaşarak garip bir şive ile sordu: “- Kimi istiyorsunuz? - Müdür Efendi'yi. - Ne yapacaksın? - Biraz göreceğim. - İşi var. - Benim de işim var.” Hamal beni süzdükten sonra müsâ'ade etti. Soldan ibtidâ' eden gıcirtılı, korkuluğu ra'şedâr bir merdivenden tutuna tutuna çıktım. Ufak bir kapı açık, içeride bir nevi ama bir nevi karyola, adeta yatağa benziyor. Üzerinde kır sakallı elinde bir konyak şişesi, başı açık, sakalı bıyığına karışık, adeta entarili biri oturmuş, dik dik bakıyor. Daha sonra sofaya çıktım. İki oda karşı karşıyalar. Bu sefer de siyah bıyıklı, elleri kavuşuk bir uşak görüldü. O söze girmeden ben: “- Müdür efendiyi görebilir miyim? - Ne yapacaksınız? - Biraz göreceğim. - Az bekleyin. İçeride birisiyle konuşuyor. Çıkınca haber veririm.” Sofada ayakta beklemeye başladım. Oturağa pek güvenemedim. Birkaç dakika sonra küçük odadan gittikçe yaklaşan öksürük sesi gelmeye başladı. Az önce gördüğüm adam geldi ve kanepeye oturdu.

Şayân-ı tedkik bir vücut! Muttasıl pencereden dışarıya bakıyor. Boynu ince, baş nice zamandan beridir tıraştan mahrumiyet sebebiyle uzayan saçların yardımıyla hatt-ı tabi'âtından ziyade büyük, ense iki tarafı kalkık ortası çukur, buruşuk. Kulaklar adeta kıllı, hem top top kıllı. Alnı derin çizikler içinde, kaşlar uzamış, beş altı kıllı fırlak. Mâbâkisi soluk, göz kapakları üzerine düşük, hufre-i aynîye tamamıyla aşikâr. Omuzlar geniş, fakat beden zayıf. Bacak bacak üstünde, ayaklarında terlik var. Bir şeyler düşünüyor. Arada başını sallıyor. Birden kâğıda bir şeyler yazmaya başladı. Durup durup yazmaya devam ediyordu. Anladım ki ya kaside, ya gazel ya da rubâi yazıyordu. Biliyordum ki muharrir olanlar böyle akıllarına bir şey gelince hemen yazıverirler. İçeriden çıkan uşağa adamın kim olduğunu sorunca bana onun muharrir olduğunu ve içeriden başka birisinin olduğunu söyledi.

Bir zaman sonra müdür odasının perdesi açıldı. Şişmanca, top sakallı, tıknazca biriyle ondan daha zayıf, daha doğrusu az kuru, pardösülü biri çıktı. Kapının önünde bir şeyler daha fısıldadılar. Şişman olan bana doğru gelerek dedi ki: “- Ne istiyorsun oğlum? - Müdür Efendi'yi göreceğim. - Müdür benim. - Efendim zat-ı alinize... Ben bendeniz için bir şey söylemiş. - İsminiz ney? - Rasim. - Ha. Hatırladım. Peki! Peki! Gel bakalım!” Müdür efendinin arkasından tıs tıs yürüdüm. Camlı kapılı odaya girdik. Girdim ama derd-i hicâb beni birden bire tuttu. Artık etrafımı göremiyordum. Yalnız bir ses kulağıma cınladı: “- Salih Efendi al sana bir çirak daha! (*İkdâm*, 2 Kanun-i Sani 1901, N. 2341

“Yarım saat sonra yavaş yavaş etrafa göz gezdirmeye başladım. Bir takım eşkâl-ı meçhûle var. Ta köşede biri oturuyor: Ayrı başlı, fesi tablalı, alnı düz... Ortadaki masanın diğer köşesinde biri daha oturmuş. Diğer adama dönüp dedi ki: “- Ekonomiye dair bir şey yazmak istiyorum. - Pakala! - (Mal) sernâmesiyle yazacağım. Garblılar ne kadar zariftirler. - Bak efendim! Mal bir masdâr-ı Arabîdir. Şimdi tasrif edelim. Mal-ı meyl me'âlen: Meyl etti, meyl eder, meyl etmek. İnsan dünyada neye meyl eder? Servet ve samanın (zenginlik), refâh ve sa'âdetin esâsü'l-esâsî olan mala değil mi? - Öyle ya! Kadınları bile mal canın yongasıdır derler. - Ne derler? - Mal canın yongasıdır derler. O sırada orada olan bir şair lafa karıştı. - Sen de mağrîbiye döndün!” nüktesiyle pencere önüne kadar gitti. Sehpanın etrafında ütülü gömleklî, kravatlı, boyalı ayakkabılı tercüme yapan bir kişi daha var.

Oraya buraya bön bön bakan biri olmaksızın çalışıp işini yapan biri olarak görünmenin daha doğru olacağını düşünerek cebimde bulunan hikmet-i tabi'iyeyi çıkardım. Daha önceden içinde geçen Fransızca kelimelerin anlamlarını baktığım bölümü açtım. Masada duran hokkayı ve kâğıdı alarak “kırmızı kar, siyah kar” ünvanlı bölümü tercüme yapmaya başladım.

Hayatın her devresi için bir emel, bir ümit vardır. Benim de o zamandaki emelim şöyle bir makale ile başmuharririn nazar-ı dikkatini celp etmek, karı kırmızı ve siyaha benzetecek kalem gücüyle muharrirlerden ve başmuharrirden aferin almaktır. Bunun hayata geçmesi için evvela kitabete kuvvet vermek lüzum değil mi? Öyle ise bu kuvveti nereden bulmalı? Kar kelimesiyle kırmızı ve siyah sıfatlarını evvel emirde Arapçaya (selc-i ahmer ve selc-i esved) şeklinde tercüme ederim. Şimdi ne yapmalı, ne yapılacak? Elbette başmuharrire verilecek. Aferin beklenilecek. Bir temennî ile yanaştım. Makâle-i fennîyeyi takdim ettim. Âdâb ile çekilerek yerime oturdum. Vay!!! Bizim makaleye aldırın bile yok. Başmuharrir önüne gelen kâğıtlara bir nazar attığı, ara sıra da üzerlerinde kalem oynattıktan sonra yanı başında mahsûsân açılmış delikten mürettiphaneye fırlattığı halde benimkini şöylece ileriye sürdü. Yine işiyle meşgul oldu. Öyle ya! Meşgul. Mal bendi yetişmiyor ki... (*İkdâm*, 8 Kanun-i Sani 1901,N. 2347)”

“Kimse, muharririn anlamının gazeteci ve cerîdeci olduğunu bilmiyor. Hatta ben birine mesleğimi gazeteci olarak söylesem beni mevzi zanneder. Annemin gözünde dahi gazetecilik iyi bir şey değildir. Sen

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

kalemini bırak da cerîdehânelere git. Seni ben bunun için mi okuttum der. Bense bu mesleğin ne derece önemli olduğunu anama göstermek arzusundaydım...

Aklıma birden başmuharririn dedikleri geldi. Ne de olsa ben yeni yetme biriydim. O ise 30 yıldır bu işin içindeydi. Hâlbuki ilim başka bir şeydir. Ben de bunu göstermek arzusundaydım. Ağır ağır soyundum. Geceliği giydim. Yükten ince bir şilte indirerek serdim. Deste deste kâğıtları önüme yığdım. Hakkayı, kalemi, lambayı yerli yerine koyarak sol tarafım üzerine boylu boyunca yattım. Ben en ziyade böyle çalışmayı seviyorum. Kulağımın dibinde top patlasa aldırmam. Hasta olduğum gecelerde dahi durmaksızın saatlerce bu şekilde çalışırdım. En büyük emelim başmuharrir olmaktı. Ben o orta masa gibi bir masada oturmalıyım. Bir tarafımda mütercimler, bir tarafımda muharrirler ahz-ı mevkî' etmeliler. Ayağımın dibinde bir delik bulunmalı, mürettiphaneye gidecek müsveddeler önce benim tetkikimden geçmeli. Çatık kaşlı olmalıyım. Bir müddet düşünür düşünmez her yerde sözü edilecek bir makale kaleme almalıyım. Bastonuma dayanarak yağmurlu günlerde şemsiyeyle aheste aheste giderken ne kadar dalmışım, bizim işler zihin yoruyor diye düşünmeliyim. Düzeltme yapmalı, havadis-i mühîmmeyi ayırmalı, telgrafları görüp icmal çıkarmalı, sâhib-i imtiyâzı idare etmeli, Avrupa gazetelerini süzmeli vb. ne kadar çok işim var!

Neden bilmem incizabım sûret-i da'imâda Tercümân-ı Hakikat'tir. O zamanlar bu cerîde-i muhtereme sehâ'ifini açmış, bütün ârfan varsa cümlesini oraya serpiyor. "Şiir" diye lisan-ı hal-i matbuatta çıkan feryâd-ı heves her gün bütün bütün geviş-i takdirde medîd-i ihtizazlar bırakarak sönüp daralıyor. Bizim için bir mubâhese-i sermedi olan ve revîş-i ceryânına nazaran hiçbir neticeyi müfîd olamayacağı bedihi görülen mebâhis-i lisâniye uzanıp gidiyordu...

O zamanlar dikkat ederdim. Herhangi bir kıraathaneye gitsem o günkü Tercümân-ı Hakikat'in mebâhisât-ı lisâniyesiyle eş'âr-ı mündericesi hakkında müdâvele-i efkâr edilirdi. Dillerde dönen isimler Ahmet Mithat, Muallim Naci, Hacı İbrahim'di. Bu üç kişi bir deveran-ı müteselsile uğramış gibi mütemadiyen zuhur edip göz alıcı bir parlaklık arasında kayıp oluyordu. Onlara takarrüb ne mümkün?..

İlm-i tahririmizde hâcâ-yı evvel olduğunu, muhit olan nikah-ı tetkikiyle bil'a ispat derece derece yükselerek şiddet-i mesai-i fazîlânesine halkı okutmak fikr-i ali-i ma'ârifperverânesini halka okumak arzû-i terakkî kesterânesiyle mezc ederek Hasan Mellah, Hüseyin Fellah, Felatun Bey ile Rakım Efendi, Dünyaya İkinci Geliş, Aca'ib-i Âlem, Yeryüzünde Bir Melek, Paris'te Bir Türk ve Letâ'if-i Rivâyât gibi asar-ı bergüzîdesini tali addeden bu zat makâlât-ı ilmîye, tarihiye, fenniye ve hikemmiyesiyle matbuata renk ve hayat veriyor ve Yed-i Müeyyide-i Hazret-i Padişahi ile küşad edilen ebvav-ı hayır ve terakkide perverşiyab-ı kemal olmağla istidadı olanları taltifen teşvikât-ı mü'essirede bulunuyordu... (*İkdâm*, 11 Kanun-i Sani 1901, N. 2350)"

"Bizde şairler karnaval kostümleriyle dolaşır. Alafranga giyinenleri de nadir değildir. Zavallı sivri şair, Taşhan'da kan ter içinde. Namı ayaş! Akşam oldu da meyhaneden içeri girdi mi iki şişe içmeyince çıkmak mümkün değil. Kendisini düşünmüyor. İşret kurbanı olacak. Yazık bir parça zekâ var. O da sönecek."³

Tablo 1: *İkdâm*'da Makaleleri Yayınlanan Yazarların Listesi

(Hikâye-i Müntehabe Yazarları Hariç)

<i>İkdâm</i>'da Yazısı Yayınlanan Kişiler	
Abdurrahman Süreyya	Ahmet İsmet (Dr.)
Ahmet Naim (Mekteb-i Sultânî Arabi muallimlerinden)	Ahmet Muhtar (Erkân-ı Harbiye miralaylarından)
Ali Galip	Ali Kemal
Ali Nihan	Ali Reşad
Ali Rıza Seyfi (Mülazım)	Arif İsmet (Dr.)

³ Genel olarak son iki makalesinde şairlerle dalga geçen bir üslupla onların fiziki görünüşleri ve günlerini nasıl geçirdikleriyle ilgili betimlemeler yapmıştır (*İkdâm*, 19 Kanun-i Sani 1901, N. 2358 & 21 Kanun-i Sani 1901,N. 2360).

A. Çakır, İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme

Avram ?	Aydın. Mahir
Aydın. Re. (Muharririn-i İkdâm'dan)	Aydın. Sin.
Besim Ömer (Dr.)	Bir Muharrir
Celal Bin Esad	Celeddin Muhtar (Mekâtib-i Tıbbiye-i Şâhane Öğretmenlerinden)
Cevdet Sami	Dal. Re.
Ebu'l-Burhan	Ebu'l-Kâşif
Ebu'l-Muzaffer	Ebuzziya Tevfik
Elif. Rasime	Elif. Seyfettin
Elif. Vav.	Ethem (Dr.)
Fatma Aliye	Ferid
Feti	Feyzi (Muallim)
Fuat (Dr.)	(Darülmuaalimatdan) Ha. Remziye
Ha. Sin.	Halid İzzet (Dr.)
Hatıma	Hilmizade İbrahim Rifat
Hüseyin Daniş	Hüseyin Fehmi
Hüseyin İlhami	Hüseyin Kazım
Hüseyin Nazım	Hüseyin Rahmi
Hüseyin Zeki	Ispartalı Mim. Hakkı
İbni Fikri Lütfi	İbni Rifat Salih
İbnü'l-Mevlana Veled	İbrahim (Hâmidiye Etfâl Hastane-i Âlîsi Sertabibi Ferik)
İbrahim Hikmet	İsmail Hakkı (Muharririn-i İkdâm'dan)
İsmail Nuri	İsmail Şükrü (Dr.)
Dr.Kadri Raşid (Dr.) (Paris Mekteb-i Tıbbiyesi'nden diplomalı)	Lazifi
Mahmut Bey (Midilli Ceza Mahkemesi Reisi Mısırlı Hurşit Paşazade İzzetli)	Mehmet Akif (Dr.)
Mehmet Ali	Mehmet Fahri (Dr.) (Mekteb-i Tıbbiye-yi Şâhane muallimlerinden ve meşâhir-i sıhhiyeden Miralay)
Mehmet Selim	Mehmet Tahir
Mikel Amari	Mim. Emin
Mim. Hayri (Mülazım)	Mim. Nun.
Mim. Nuri Şeyda	Mim. Rifat (Mehmet)
Mim. Re. (Müntesibin-i Tıbdan)	Mim. Sin.
Mim. Şevki (Halkalı Ziraat Mektebi Muallimlerinden Konyalı)	Mim. Zel.
Muhittin (Dr.)	Musa
Mustafa Münif Paşa (Dr.) (Mekteb-i Mülkiye Hocası)	Nabi
Necip Asım (Balhasanoğlu)	Nun. Sabiha
Nurettin Ferruh	Nurettin Ramih (Dr.)
Osman Ferid Bin Salim	Pe. Elif. (Muharririn-i tıbbiyemizden)
Rasih (Cemiyet-i Rusumiye Azasından)	Raşit Mansur
Rauf Yekta	Recep Beşe
Rifat (Dr.)	Rıza (Dr.) (Cemiyet-i Tıbbiye-i Mülkiye azasından)
Saffet Nezihi	Salih Zeki
Samih	Samipaşazade Sezai
Selim Sırrı (Spor Jimnastik Muallimi)	Şemseddin Sami
Şerafettin Magmumi (Dr.)	Şükrü Kamil
Vahid	Vecihi
Veled Bahai	Yahya Şefik
Zeki	

3. Diğer Çalışanlar

İlgili dönemde gazete idarehanesi ve matbaa birbirinden bağımsız olmadığı için matbaa çalışanları da gazete çalışanları olarak değerlendirilmiştir. Ahmet Rasim'in yaptığı bir tasnifte "meşhur edipler ve mümtaz şahsiyetler, meşhur şairler, başmuharrirler, makale yazarları, müellifler, muhabirler, musahhihler" olmak üzere *İkdâm*'in toplam çalışan sayısı 25'i bulmaktadır. Bu durum yukarıda zikredildiği üzere fiziki ortamın paylaşılmasının bir sonucu olarak ortaya çıktığı gibi matbaa ve gazetenin ortak gereksinimlerinden dolayı da bir gereklilik halini almıştır. Örneğin, *İkdâm*'da yer alan Fransızca tercüman ilanına göre her gün 05.00 ile 11.30 saatleri arasında matbaada bilfiil çalışacak, eli çabuk ve yazdıkları tashih istemez birisi aranmaktadır (*İkdâm*, 22 Kanun-i Evvel 1896, N. 874). İstenilen özellikler incelendiğinde matbaaya alınacağı duyurulan bu tercümanın aynı zamanda gazeteye gelen yabancı dilde kaleme alınmış telgrafları ve makaleleri de tercüme edeceği anlaşılmaktadır. Ayrıca *İkdâm*'da Almanca bir tercüman alım ilanında da benzer ifadelerin kullanıldığı görülmektedir. İlanı göre tercümanın hatasız tercüme yapması ve saat 6'dan sonra matbaada bulunması istenmektedir (*İkdâm*, 5 Mayıs 1902, N. 2829). Tercümanlardan başka muhasebe memurlarının da matbaanın ve gazetenin işlerini bir arada yürüttüğü düşünülebilir. Bununla birlikte bu çalışanlar hakkında fazla bilgiye ulaşılamamıştır. Yalnızca ayrıntısına vakıf olunamayan bir belgede *İkdâm* Matbaası muhasebe memuru Hacı Osman Faiz Efendi ismi geçmektedir (BOA-DH. SAİD., 1303: 155/35). Ahmet Rasim'in *İkdâm*'in kuruluşunun yirmi altıncı yıldönümü üzerine *Vakit Gazetesi*'nde kaleme aldığı makalede, yayın hayatına ilk başladığı zamanki kadrosu bulunmaktadır. Ahmet Rasim, kendisinden başka Hüseyin Daniş, Zeki Mugamiz, Babanzade İsmail Hakkı, İskender Frer, Kasap Teodor'u yazar, Necip Asım, Hikmet ve Hüseyin Rahmi'yi yazı işleri yardımcıları olarak belirtmiştir. Bunlardan başka İngilizce tercümanı Cemal, Ermenice tercümanı Karnik, başmürettib Derviş Mehmet ve makineci Yorgi isimleri zikredilen diğer çalışanlardır (Çapanoğlu, 1962: 52). Süleyman Tevfik de anılarında *İkdâm*'in Osmanlı-Yunan Savaşı muhabirinin Mustafa Reşit olduğunu dile getirmiştir (Süleyman Tevfik, 2011: 118).

Ahmet Cevdet'in gazetesinin tatil edilmesi üzerine kaleme aldığı dilekçesine göre *İkdâm*'in 1903 yılında 150 çalışanı bulunmaktadır. *İkdâm*'in kendi satırlarında ismini zikrettiği tek çalışanı sermürettibi Yuvan Efendi'dir. Adının geçtiği ve Yuvan Efendi'nin bizzat kaleme aldığı "Mürettipler" başlıklı iki makalede şahsıyla alakalı bilgiler değil, mürettiplerin sorunlarıyla ilgili bilgiler bulunmaktadır. *Tarîk*, *Sabah* ve *Servet* gazetelerinin de sütunlarına yansıttığı bir tartışma üzerine kaleme alınan bu makalenin temelinde, mürettip ve müvezzilerden 5 kuruş tezkere parası alınması kararı bulunmaktadır. Sabahlara kadar çalışmak mecburiyetinde olan mürettiplerin sorunlarına dikkat çekildiği için Yuvan Efendi diğer gazetelere teşekkür etmiştir. Bu teşekkürün bir serzeniş içerdiği ise birkaç satır sonra ortaya çıkmaktadır. *Sabah* ve *Servet* gazetelerinin mürettipleri savunmasındaki asıl maksatlarının, mürettiplerin esnaf sayılması durumunda 10-15 kuruşa gecelere kadar çalıştıramayacaklarını anlamaları olduğunu iddia etmiştir. 25 yıldır çeşitli matbaalarda çalıştığını dile getiren Yuvan Efendi, hastalanıp bir gün işe gelemeyen mürettibin yevmiyesini kesmeyene rastlamadığını söylemektedir. Gazetelerin senelik 5 kuruşluk tezkereye karşı çıkmalarındansa yevmiyelere 1'er kuruş zam yapmalarının daha doğru olacağını düşünmektedir. Makalenin ilerleyen bölümlerinde *Sabah* ve *Servet* gazetelerinde mürettiplerin hangi şartlarda çalıştırıldıklarına da değinmektedir. İddiasına göre *Sabah*'ta en çok 8-9, günlük ve haftalık 5-6 gazete çıkaran *Servet*'te ise ancak 13-15 mürettip çalışmaktadır. Yuvan Efendi, kaleme aldığı yazının tamamen kendi fikirlerini içerdiğini, meslektaşlarının konu hakkında ne düşündüklerini bilmediğini de sözlerine eklemiştir (*İkdâm*, 14 Nisan 1899, N. 1713). Makalesinin sonunda bu ifadelerle yer vermesinin anlamlı olduğu 8 gün sonra kaleme aldığı yazıdan anlaşılmaktadır. Yuvan Efendi, kendisinin kethüdalığa talip olduğu iddialarının gündeme getirildiğini, mürettip arkadaşlarının çoğunun aleyhinde sözler sarf ettiğini belirtmiştir. Bu sözlerle şiddetle karşı çıkarak bazı teknik bilgiler paylaşmıştır (*İkdâm*, 22 Nisan 1899, N. 1721).

Sermürettib Yuvan Efendi'nin *İkdâm* çalışanı olduğuna dair ibare olan bir belgede ise başka bir *İkdâm* çalışanının daha ismine rastlanmıştır. Bu zat, *İkdâm*'da makinist olarak görev yapan Arşak Efendi'dir. Her ikisinin konu edildiği belge sansür memuru ile yaşadıkları problemle ilgilidir. Meclis-i Kebir-i Maarif azası olan ve olay günü sansür memuru olarak görev yapan Hamdi Bey'in kendilerine karşı takındığı tavır için şikâyetçi oldukları ve mahkemece haklı buldukları anlaşılmaktadır. Belgenin devamındaysa *İkdâm*'in adı geçen iki çalışanına, sair gazetelere olayın konu edilmemesi için Hamdi Bey ile uzlaşmaları tavsiye edilmektedir (BOA-BEO, 1318: 1561/117043). Adı geçen çalışanlardan başka, belgelerde ismi zikredilen bir zat daha bulunmaktadır. Kale-i Sultânîye'ye gitmek için mürur tezkeresi talebini içeren bu belgede, talep sahibi olarak *İkdâm*'da mürettiplik yapan Hasan Basri Efendi ismi geçmektedir (BOA-DH. MKT., 1317, 2253/99). Yuvan

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

Efendi'nin *Sabah* ve *Servet* gazetelerinde çalışan mürettiple ilgili verdiği sayılar göz önüne alınırsa, *İkdâm*'ın teknik işlerle meşgul çalışanlarının sayısının daha fazla olduğu düşünülebilir.

Mürettip ve makinist gibi teknik işlerle meşgul çalışanlardan başka, gazetenin “Şu'ûnât-ı Umûmîye” içinde farklı vilayet ve beldelerden gönderilen ve Osmanlı- Yunan Savaşı'nda alandan gelen haberlerde yer alan “muhâbir-i mahsûs” ibaresinden anlaşılacağı üzere muhabirleri de bulunmaktadır. *İkdâm*'a en uzun süre hizmet etmiş ve esasında “muharrir” olarak vazifeli bulunmasına rağmen bazı makalelerinin başında “Paris muhâbir-i mahsûsu” olarak takdim edilen Ali Kemal gelmektedir. Yine *İkdâm*'a makaleleriyle katkı sağlayan Ebu'l Burhan da muhabir olarak vasıflandırılmıştır. *İkdâm*'ın “Berlin muhâbir-i mahsûsu”u olarak 1898-1899 yılları arasında görev yapmıştır. *İkdâm* muharrirlerinden biri olduğu belirtilen fakat imzalı hiçbir yazısı olmayan İsmail Zühtü hakkında ise muhabirlik yönünün “çok iyi” olduğu ifade edilmiştir. Bu tespitin yapılmasındaki ana etmen ise Almanya İmparatoru ve İmparatoriçesinin İstanbul ziyaretinde gösterdiği gazetecilik başarısı yatmaktadır. Okuyucular tarafından takdir toplayan “merasim” makalesi buna kapı aralamıştır. Ortaylı da bir eserinde *İkdâm*'ın merasim haberini inanarak yaptığını iddia etmiştir (Ortaylı, 2006: 82). Bu sebeple İmparator ve İmparatoriçenin Suriye seyahatini de İsmail Zühtü'nün takip etmesine karar verilmiş ve bu karar okuyucuya duyurulmuştur (*İkdâm*, 24 Teşrin-i Evvel 1898, N. 1541). İran şahını karşılama merasimine de İsmail Zühtü'nün katılacağı okuyucuya duyurulurken “hey'et-i tahrîriyemizden” ibaresinin konulması, muharrir ve muhabir arasındaki geçişkenliğin diğer bir örneğini teşkil etmiştir (*İkdâm*, 27 Eylül 1900, N. 2244). Osmanlı-Yunan Savaşı devam ettiği sırada *İkdâm* Matbaası'na çekilen telgrafların altında imzası bulunan Raşid, Adil ve Tevfik'in *İkdâm* muhabiri oldukları iddia edilebilir (BOA- Y. MTV., 1314: 155/100 & BOA- Y. MTV., 1314: 155/129 & BOA- Y. MTV., 1314: 157/56 & BOA- Y. MTV., 1314: 157/171) .

Yukarıda isimleri zikredilen muhabirlerden başka, *İkdâm*'da muhabir olarak görev yapan gazetecilerle ilgili bilgiye ulaşmak için hatıratlardan ve dönemi konu alan çalışmalardan yardım alınmalıdır. Çapanoğlu bazı hatıratlara dayanarak kaleme aldığı kitabında, *İkdâm*'da muhabir olarak görev yapan Macit (Çetin) isimli bir şahıstan bahsetmektedir. Macit (Çetin)'in, gazetelerin istihbarat işlerinde çalışanların “piri” olduğunu ifade etmiştir. Ahmet Rasim, Salih Zeki gibi dönemin ünlü yazarlarıyla arkadaşlığı olduğunu belirtmiştir. Macit (Çetin), *Sa'âdet Gazetesi*'nden 1897 yılında *İkdâm*'a geçmiş ve ilk olarak telgrafhanede muhavere işlerine bakmıştır. Kendi ifadesiyle görevi “vilayetlerden Dâhiliye Nezaretî'ne gelen telgrafları, başka nezaretlere gelen telgrafların içinde gazeteye yarayacak havadisleri” *İkdâm*'a vermektedir. Ayrıca devlet dairelerinde dolaşarak eşkiya yakalanması, kuraklık haberleri gibi haberleri toplamakla uğraştığını belirtmiştir. Yapmış olduğu hizmete karşılık, *İkdâm*'dan 10 günde bir 2 İngiliz lirası aldığını da sözlerine eklemiştir. 1901 yılında taşraya tayin olduktan sonra da *İkdâm*'a haber göndermeye devam etmiştir. Hatta Selanik'te bulunan Osmanlı Bankası'na yapılan saldırıyı ilk olarak kendisinin İstanbul'a haber verdiğini, *İkdâm*'ın o dönem tirajının 30.000 bine çıkmasında büyük katkısı olduğunu iddia etmiştir. 1907 yılında İstanbul'a döndükten sonra *İkdâm*'da çalışmaya devam ettiğini fakat bu sefer musahhah (düzeltici) olarak görevlendirildiğini söylemiştir (Çapanoğlu, 1962: 15-17).

4. Sonuç

Osmanlı Devleti'nde ilk Türkçe gazetenin yayınlanması üzerinden yaklaşık 70 sene sonra yayına başlayan *İkdâm*'ın zengin bir muharrir ve çalışan kadrosu olduğu görülmektedir. Döneminin en önemli basın ürünleri arasında kabul edilen gazetenin başarısının bir nedenini de gazetecilik mesleğini hakkıyla yapma gayreti içinde olmasında aramak gerekir. Nitekim baskı teknolojilerini yakından takip etmek, bünyesinde teknik eleman bulundurmamak gibi önemli noktalara dikkat ettiği görülmektedir. Ayrıca gazete içeriğini oluştururken Avrupa basınından faydalandığı ve bu iş için mütercim istihdam ettiği de bilinmektedir. Türkçe gazetelere ilginin azaldığı bir dönemde kesintisiz bir şekilde yayınına devam etmesinde, saraya yakın durmasının yanında yukarıda belirtilen özelliklerin etkisi de göz ardı edilmemelidir. Bu sayede yayınlandığı ilk 14 yılda 160'a yakın yazar ve 150 civarında diğer çalışana ev sahipliği yapabirmiştir. Bununla birlikte anılan dönemde gazetelerin çalışan listesine sahip olmaması, sağlıklı bir muhasebe kaydı tutulmaması, Ahmet Cevdet'in bir anı kaleme almaması gibi başat nedenlerden ötürü belirtilen rakamların yıllara ve yaptıkları işlere göre dağılımıyla ilgili bilgi verilememektedir.

Elde edilen veriler muharrir, muhabir, mütercim, düzeltici, mürettip, makineci, dağıtıcı gibi mesleklere sahip kişilerin *İkdâm*'da istihdam edildiğini göstermektedir. Sınırlı sayıda çalışanın ismi zikredilmiş olmakla birlikte düzenli malzeme alımında bulunması, dağıtıcılarla ilgili duyurular yapması ve değişik imzalarla yazılar yayınlaması yukarıda ifade edilen

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

sayıların gerçeğe yakın olduğunu göstermektedir. Yine belgelere yansiyana göre ailelerini geçindirmekle yükümlü oldukları belirtilen çalışanlardan hareketle, gazeteciliğin bir meslek olarak görülmeye başlandığı da iddia olunabilir. Bunun yanında müretteplik, makinecilik gibi teknik iş yapan çalışanların piyasada aranan elemanlar olduğu da söylenebilir. Örneğin 20. yüzyıl başında mürettibin hastalanması nedeniyle üç hafta kadar basılamayan gazeteler olduğu da bilinmektedir. Yuvan Efendi özelinde müretteplerin geliriyle ilgili verilen bilgiler ücretlerin azlığından yakınıldığını göstermekle beraber bunu sadece gazete çalışanlarına özel bir durum olarak belirtmek zordur. Dönemle ilgili yapılan çalışmalardan anlaşıldığı üzere ücretlerle ilgili birçok meslek grubu benzer sıkıntıları yaşamaktadır. Hülasa, *İkdâm Gazetesi* yayınlandığı dönemin basın çalışanlarının bir kısmının isminin belirlenmesinde ve mesleki olarak yaşadıkları hakkında araştırmacılar için değerli bilgiler içermektedir.

Kaynaklar

Araştırma Eserler

- (1968). Ahmet Cevdet, *Türk Ansiklopedisi* (C 1, 253). İstanbul: MEB.
- (1983). Ahmet Cevdet, *Türk ve Dünya Ünlüleri Ansiklopedisi* (C 8, 4301-4302). İstanbul: Anadolu.
- Briggs, A. ve Burke, P. (2011). *Medyanın toplumsal tarihi*, Yolsal, Ü. H., vd. (çev.). Ankara: Kırmızı.
- Çapanoğlu, M. S. (1961). *80 yıllık gazetecimiz Asıf Konsilitçi*, İstanbul: Sinan.
- Çapanoğlu, M. S. (1962). *Basın tarihimize dair bilgiler ve hatıralar*, İstanbul: (Hür Türkiye) Dergisi.
- İrtem, S. K. (1999). *Abdülhamit devrinde hafiyelik ve sansür*, Kocahanoğlu, O. S. (haz.). İstanbul: Temel.
- İskit, S. (1935). *Dünya matbuatına bir bakış*. İstanbul: Devlet Matbaası.
- İskit, S. (2000). *Türkiye’de neşriyat hareketleri tarihine bir bakış*. Ankara: MEB.
- Koloğlu, O. (2010). *Osmanlı dönemi basınının içeriği*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi.
- Lewis, B. (1984). *Modern Türkiye’nin doğuşu*, Kıratlı, M. (çev.). Ankara: TTK.
- Mardin, Ş. (2015). *Jön Türklerin siyasi fikirleri 1895-1908*, İstanbul: İletişim.
- Ortaylı, İ. (2006). *Osmanlı İmparatorluğu’nda Alman nüfuzu*. İstanbul: Alkım.
- Ramsaur, E. E. (2011). *Jöntürkler 1908 ihtilalinin doğuşu*, İstanbul: Pınar.
- Shaw, S. J. ve E. K. (2010). *Osmanlı İmparatorluğu ve modern Türkiye* (2 cilt). Harmancı, M. (çev.). İstanbul: E.
- Süleyman Tefrik. (2011). *II. Meşrutiyet’ten Cumhuriyet’e 50 yıllık hatıralarım*. Yıldırım, T., vd. (haz.). İstanbul: DBY.
- Şapolyo, E. B. (1969). *Türk gazetecilik tarihi ve her yönü ile basın*, Ankara: Güven Matbaası.
- Tahsin Paşa. (1990). *Tahsin Paşa’nın Yıldız hatıraları Sultan Abdülhamit*, İstanbul: Boğaziçi.
- Temo, İ. *İttihat ve Terakki anılarım*. İstanbul: Alfa.
- Tokgöz, A. İ. (2012). *Matbuat hatıralarım (1888-1914)*. Kabacalı, A. (haz.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Uşaklıgil, H. Z. (2014). *Kırk yıl*. Akın, N. Ö. (haz.), Özgür Yayınları, İstanbul.
- Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye’de çağdaş düşünce tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1961). İkdamcı Ahmet Cevdet Oran. *Türk Yurdu*. 2 (11), 35-37.
- Ülkütaşır, M. Ş. (1972). Türk basın tarihinden bir sahife: İkdamcı Ahmet Cevdet Oran (1862-1935). *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi-1*, Ayrı basım. 249-252.
- Yalçın, H. C. (2010). *Edebiyat anıları*, Mutluay, R. (haz.). İstanbul: Türkiye İş Bankası.
- Yüce, N. (2003). Ahmet Cevdet, İkdamcı, *TDV Ansiklopedisi* (C 2, 55-56). İstanbul: TDV.

A. Çakır, *İkdâm Gazetesi Muharrirleri ve Diğer Çalışanları Hakkında Bir Değerlendirme*

Diğer Kaynaklar

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MKT, 2320/95, 18 Zilkade 1317.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, 881/66004, 9 Recep 1314.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. PRK. BŞK, 60/105, 10 Şaban 1317.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. PRK. SRN, 5/75, 10 Şevval 1325.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, 2137/160209, 16 Cemazeyilevvel 1321.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, 1496/112200, 5 Safer 1318.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. SAİD, 155/35, 29 Zilhicce 1303.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, BEO, 1561/117043, 15 Cemazeyilahir 1318.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, DH. MKT, 2253/99, 28 Cemazeyilevvel 1317.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. MTV, 155/100, 25 Zilkade 1314.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. MTV, 155/129, 25 Zilkade 1314.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. MTV, 157/56, 17 Zilhicce 1314.

Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Y. MTV, 157/171, 21 Zilhicce 1314.

İkdâm Gazetesi

Osmanlı Devlet Salnamesi, İstanbul, Yıl. 1293/1876.

Osmanlı Devlet Salnamesi, İstanbul, Yıl. 1326/1908, Ahmet İhsan Matbaası.